

ANDRÉ COMTE-SPONVILLE
Cinsellik, Aşk ve Ölüm

ANDRÉ COMTE-SPONVILLE 1952 Paris doğumlu, Fransız eğitimci ve filozof. Felsefe derecesi alarak École Normale Supérieure'ü bitirdi. Halen Sorbonne Üniversitesi'nde profesör olarak ders vermektedir. Diğer eserleri: *Traité du désespoir et de la béatitude* (1984-1988) [Büyük Erdemler Risalesi, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, 2012], *Le capitalisme est-il moral? Sur quelques ridicules et tyrannies de notre temps* (2004) *Kapitalizm Ahlaki midir? Zamanımızın Kimi Gülünçlükleri ve Zorbalıkları Üzerine*, çev. Dilek Yankaya, İletişim Yayınları, 2012], *Une éducation philosophique* (1989), *L'amour la solitude* (1992), *Valeur et vérité: Etudes cyniques* (1994), *Impromptus* (1996), *L'être temps* (1999), *Présentation de la philosophie* (2000), *Le bonheur désespérément* (2000), *A-t-on encore besoin d'une religion?* (2003), *L'esprit de l'athéisme* (2006).

La sexe ni la mort. Trois essais sur l'amour et la sexualité

© 2012 Albin Michel

İletişim Yayınları 1925 • Politika Dizisi 115

ISBN-13: 978-975-05-1281-0

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

EDITÖR Can Belge

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Birhan Koçak

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ANDRÉ COMTE-SPONVILLE

Cinsellik, Aşk ve Ölüm

La sexe ni la mort

Trois essais sur l'amour et la sexualité

ÇEVİREN *Canan Özatalay*

Sylvie'ye

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
Aşk	1
Giriş	15
1 Eros	
ya da tutkulu aşk.....	33
2 Philia	
ya da sevme sevinci.....	65
3 Agape	
ya da sınırsız sevgi.....	91
Sonuç	109

İKİNCİ BÖLÜM

Seks ve Ölüm

(Cinsellik Felsefesi)..... 121

Giriş..... 123

1 Cinsellik Nedir? 125

2 Birkaç Filozof ve Cinsellik..... 135

3 Erotizm..... 181

4 Arzu, Ümitsizce..... 215

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tutku ile Erdem Arasında

(Dostluk ve Çift Üzerine)..... 121

Ekler..... 265

1. Şehvetten ilâhî aşka

(Blaise Pascal'a göre sevgi)..... 267

2. "Hiçleşmek"

(Simone Weil'in felsefesinde sevgi ve ölüm)..... 297

KAYNAKÇA..... 333

TEŞEKKÜR..... 335

ÖNSÖZ

Burada bir araya getirdiğim üç denemenin ortak noktası, sevgiye ve cinselliğe dair oluşlarıdır. Bununla birlikte kaynakları ve durumları farklıdır. İlk ikisi bir konuşmaya dayanıyor: birçok kez yapmış olduğum, benden sık sık metni rica edilmiş olan, sevgi üzerine bir konuşma ile Société française de sexologie clinique'in Haziran 2004'teki XXIX. Kongresi'nde tıpçılar önünde yapılmış olan cinsellik üzerine bir konuşma. Her iki konuşmanın da bant çözümlerini dikkatle gözden geçirdim ve mümkün olan yerlerde metni iyileştirmekten kaçınmadım. Bu iki deneme için nihai sonuç, yine de ilk sözlü hallerinden bir şeyleri muhafaza ediyor oluşlarıdır. Bunun gerektirdiği zaafarla, ama ayrıca kimi niteliklerle birlikte... Konuşur gibi yazmak, hele de yazar gibi konuşmak gerektiği doğru değildir. Ama bu iki tür karşılıklı olarak birbirini besleyebilir.

Buna karşılık üçüncü deneme yalnızca yazıda var olmuştur. Daha akademik bir yapıya sahiptir ve 2005'te, arkadaşlık üzerine kolektif bir yapıtta yayımlanmıştır. Kitabın sonunda bu metinlerin her birinin kaynağına ve yayımlandığı ilk tarihe ilişkin net bir açıklama bulunuyor.

Daha uzun olan ilk iki deneme, Fransızca olarak daha evvel yayımlanmamıştır (sevgi üzerine olanı, Brezilyalı yayın-

cım Martins Fontes benden rica etmiş ve 2011’de çevirisini yayımlamıştır). Daha kısa ve daha ağır olan üçüncüsünü, kitapçılarda bulmak neredeyse olanaksızdır. Bu nedenle bu derleme daha anlamlı bir hale geliyor, dolayısıyla bazı zaruri tekrarların varlığı hoş görülebilir. Sevgi üzerine verdiğim konferanstaki amacım, öncelikle *Petit traité des grandes vertus*’mün (*Büyük Erdemler Risalesi*, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, 2012) son bölümünün içeriğini yeniden ele almak ve daha güçlü bir biçimde sürdürmekti. Onda da aynı problematiği bulmak şaşırtıcı olmayacaktır: başlangıç projesinin bir parçasını oluşturuyordu bu. Bant çözümünü okurken bu konferansın yıllar önce *Le bonheur, désespérement* başlığıyla yayımlamış olduğum metinle kimi noktalarda kesişiyor olduğunu fark etmek beni daha fazla şaşırtmıştır. Bu kasıtlı bir şey değildi (her iki durumda da, sürprizler ve kimi zaman tekrarlar içeren, kısmen doğaçlama konuşmalar söz konusudur) ama bir tesadüf de değildir. Sevgiden bahsetmeden mutluluktan nasıl bahsedilir? Hedeflediği ya da düşlediği, olanak verdiği ya da engellediği mutluluk üzerine kafa yormadan sevgi nasıl düşünülür? Bana sıkıcı olmaktan çok, anlamlı görünen bu tekrarları silmeyi gerekli bulmadım. Bu, istemeden, önceleri farkına varmadan, aynı yerleri arşınlaya arşınlaya açılan bir yola benziyor. Sizden sonra başkaları bu yoldan gidecektir, geride bıraktığınız izler onlara yol gösterecektir. Öte yandan, kimse bu yolu takip etmek mecburiyetinde değildir.

Bu üç denemeye iki felsefe tarihi çalışması eklemek bana uygun göründü. Çünkü öncelikle, bu metinler de sevgiye dairdir. Ama ayrıca ve özellikle, insanlığın herhangi bir zamanda düşlemiş olduğu sevgilerin (içeriği itibariyle) en gizemlisini ve (varoluşu itibariyle) en belirsizini anlamayı hedeflemektedirler: Yunancada *agapè*, Latinler bunu *caritas* olarak çevirmişlerdir, biz ise “ilâhî aşk” diyoruz. Bahsedilen şey nedir? Bunu belki de en iyi şekilde düşünmüş iki filozof olan Blaise Pascal ve Simone Weil’e dayanarak, anlamaya çalıştığım şey budur. Her iki durumda da ilâhî aşk, *ben* eleştirisiyle, hatta bir tür yok oluşla ilgilidir ve bu iki yazarın düşüncesi üzerine ama kuşkusuz bi-

zimle ilgili de çok şey söyler. Kant'ın ileri sürdüğü ve benim de inandığım gibi, egoizm tüm ahlaki kötülüğün kaynağıysa, her tür iyiliğin de, diğer tüm duygulardan çok, sevginin gerçekleştirdiği bir tür kendini önemsiz görmeye yönelmesi mümkündür. Sevgi egoizmi ortadan kaldıracacağı için mi? Bunun mümkün olacağına dair bir kanıt yoktur. Ama sevgi –cinselliğin bize öğrettiği, tutkunun da doğruladığı gibi– (örneğin arkadaşlıkta) egoizmi aşarken onu dışa vurduğu ve böylece onu sınırladığı için. Bu kadar ön açıklama çok bile oldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

Aşk

"Aşk, doğum çığılığımı en yukarılarda tutan aşk!"

– SAINT-JOHN PERSE, *Amers*, IX, 2

Giriş

“Bana aşktan bahsedin” der şarkı* ve bizim yapacağımız şey de bu gerçekten. Böylesi bir konunun tercih edilmesini açıklamak için uzun söze gerek yok: Aşk en ilgi çekici konudur. Neredeyse her zaman öyledir. Neredeyse herkes için öyledir. Mesela bir akşam birkaç arkadaşınızla yemektesiniz. Siyasi durum, gördüğünüz son film, işiniz, tatiliniz üzerine konuşabilirsiniz ve tüm bunlar gerçekten ilgi çekici olabilir. Ne var ki yemektekilerden biri aşktan bahsetmeye koyulursa, muhtemelen diğerlerinin ilgisi ciddi bir şekilde artacaktır. Edebiyat ve sinema bunu doğrular zaten: Çeşitli biçimleri altında aşk, beğenilen bir mevzudur. İstisnalar haricinde gerçek yaşamımızda da aynı şey geçerlidir. Sevmekten ya da sevilmekten daha heyecan verici ne vardır?

Diğer tüm konuların, ancak onlara duyduğumuz sevgiyle orantılı olarak ilgi çekici olduğunu ekleyeceğim. İçininden birinin bana itiraz ettiğini düşünün: “Hayır, hayır, benim için hiç de böyle değil! Benim en fazla ilgimi çeken aşk değil, paradır!” Ben ona tabii ki şöyle cevap verirdim: “Bu sizin parayı sevdiğinizi gösteriyor!” Bu da bir sevgidir... Ya da bir başkası bana iti-

(*) Jean Lenoir tarafından bestelenen, ilk olarak 1930 yılında Lucienne Boyer tarafından seslendirilen *Parlez-moi d'amour* şarkısına gönderme – ç.n.

raz etsin: “Benim en fazla ilgimi çeken, aşk değil, para değil, isimdir!” Ona “Bu, sizin işinizi sevdiğinizi gösterir” karşılığını veririm. Pek çoğumuz için aşkın en ilgi çekici konu olmasının yanı sıra, diğer tüm konular da orada var olan, ona duyduğumuz sevgiyle cazip hale gelir.

Sevgi bir erdem midir?

Buna karşılık, bu konuyu neden seçtiğimi gerekçelendirmem gerekmiyorsa da, 1995’te yayımlanan kitabım *Petit traité des grandes vertus*’de sevgiden nasıl bahsettiğimi belki birkaç sözcükle açıklamalıyım. Bu kitap, en uzun bölümü oluşturan son bölümü aşka dair olan, başlığının da gösterdiği gibi ahlaki bir risaleydi. Böylesi bir yapıtta böylesi bir bölüm çok anlaşılır değildir. Sevgi bir erdem midir?

Gerçekten de her sevgi öyle değildir. “Parayı seviyorum” ya da “gücü seviyorum” ya da *a fortiori* “şiddeti ve acımasızlığı seviyorum” diyen birini düşünün. Burada bu kişinin erdemlerinin bir ifadesini görmekte biraz zorlanacak ve bunda kesinlikle haklı olacaksınız. Bunu bir kenara yazalım. Her sevgi erdemli değildir ve bunu hatırlamak gerekir. Ama tersine hiçbir şeyi ve kimseyi sevmeyen birini hayal edin: onda temel bir nitelik, Yunanlıların deyişiyle bir “yetkinlik” eksik olacaktır (“erdem”, buna Yunanca’da *arété* deniyordu ki, *arété*’nin tam karşılığı “yetkinlik”tir). Erdem nedir? Manevi bir niteliktir, diğer bir deyişle bizi daha iyi, Montaigne’in ifadesiyle (*Denemeler*’in bölümlerinden birinin adı “En Eşsiz İnsanlar Üzerine”dir) “daha eşsiz” ya da sadece daha insani kılan bir eğilimdir. “Gerektiği gibi iyi insan olmaktan daha güzel ve haklı hiçbir şey yoktur,” diye yazar, *Denemeler*’de.* Tanım niteliğinde olabilir bu: Erdem, bir nitelik, gerekli olduğunda ödevimizi tamamlayarak (“gerektiği gibi”), insanlığımızı (“iyi insan olmak”) en iyi şekilde gerçekleştirmemize olanak veren bir *yetkinlik*dir. Dolayı-

(*) *Denemeler*, IV, çev. Engin Sunar, Say Yayınları, 2011. s. 339. Bundan sonra *Denemeler*’den yapılan tüm alıntılar, bu çeviri kitaptan yapılacaktır. Çeviriden yararlanmama izin verdikleri için Say Yayınları’na teşekkür ederim – ç.n.

sıyla sevmeye muktedir olmayan birinde temel bir nitelik eksik olacaktır: Açık bir şekilde onda bir erdem –daha azı değil– eksik olacaktır.

Öte yandan herkes biliyor ki sevgi, en azından belirli bir sevgi tipi, buna daha sonra yeniden değineceğim, Hıristiyan geleneğin üç teolojik erdeminden biridir. Bunlar yalnızca üç tanedir; “teolojik” deniyor çünkü nesnelere Tanrı’nın kendisidir: Katoliklerin genellikle dedikleri gibi iman, umut, sevgi (*charité*) ya da Protestanların tercihen söyledikleri gibi iman, umut ve sevgi (*amour*). Fransızca “charité” ya da “amour” sözcüklerinin Yunanca karşılığı olarak, Klasik Grekler tarafından bilinmeyen (ne Platon’da, ne Aristoteles’te, ne Epiküros’ta görülür) ama komşu sevgisini (dolayısıyla ne sevgili ne de arkadaş olunanı) ifade ettiği Yeni Ahit’te fazlasıyla mevcut olan, sentezleyerek ve lafı açık bir şekilde uzatmamıza rağmen ilâhî aşk olarak adlandırılabilir aynı *agapè* sözcüğü verilebilir.

Sevgi bir ödev değildir

Oysa burada problem yaratan, bazen bir erdem olan sevginin bir ödev olamayacağıdır. Neden? “Çünkü,” der burada ortak deneyime çok yakın olan Kant, “Sevgi bir *duygu* işidir, *istenç* işi değil”.¹ Oysa bir duygu dayatılamaz... Kant şöyle yazar: “İstiyorum diye sevemem, *meçbur olduğum* için hiç sevemem; sonuç olarak *sevmek ödevi* saçmalaktır.”²

Önemsiz bir örneği ele alalım, çocuklarınızdan birine, yedi sekiz yaşlarında bir kız ya da erkek çocuğunun önüne ı-

1 *Métaphysique des mœurs, Doctrine de la vertu*, Giriş, XII, c, “De l’amour des hommes”, Académie de Berlin Yay., cilt VI (bundan böyle AK, VI yazacağım), s. 401-402, çeviri Philonenko, Vrin, 1968, s. 73-74 (Pléiade, cilt III, s. 684-685). Ayrıca bkz. *Fondements de la métaphysique des mœurs*, I, AK, IV, 399 (Pléiade, cilt II, s. 258: “L’amour comme inclination ne peut pas se commander”) (*Ahlak Metafizikliğinin Temellendirilmesi*, çev. Ioanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, 2009, 97 s.).

2 *A.g.e.* (Vurgular Kant’a aittir). Ayrıca bkz. *Critique de la raison pratique (Pratik Akılın Eleştirisi)*, çev. Füsun Akathı, Gertrude Durusoy, Ioanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Türkiye Felsefe Kurumu, 1999, 176 s.), I, bölüm III, “Des mobiles de la raison pure pratique”, AK, V, 82-84 (Pléiade, cilt II, s. 708-710).

panak koyduğunuzu düşünün. Çocuk size şöyle cevap versin: “Ben ıspanak seviyorum!” O halde, sevme zorunluluğu olmadığını, sevginin buyrulamayacağını anlamak, ona şöyle demenin kesinlikle hiçbir anlamı olmadığını anlamaktır: “Ispanağı sevmeni söylüyorum! Bu senin ödevin!” Bu iki cümleyi söyleyebilirsiniz ama zihninizde ya da gerçekte bunu düşünemezsiniz: Bunlar doğaları gereği saçmadır çünkü ıspanağı sevmek ya da sevmemek bir istenç meselesi değildir; bir duygudur, bizim örneğimizde bir zevktir, oysa bir duygu ya da bir zevk dayatılamaz. Ona muhtemelen şöyle dersiniz: “Ispanağı yemeyi söylüyorum!” Bunu yapmak gerek demiyorum, buna karar vermek kişiye düşer ama her hâlükârda bu cümle doğası gereği saçma değildir: Ispanağı yemek ya da yememek bir edimdir; bir edim buyrulabilir. Ama ıspanağı sevmek ya da sevmemek bir edim değildir, bu durumda herhangi bir buyruğa boyun eğmeyecek bir duygu, bir zevktir.

Daha önemli bir ikinci örnek verelim. Sevme ödevi olmadığını anlamak, eşinizin “Seni artık sevmiyorum” diyeceği gün, bu başımıza gelebilir, ona “Beni sevmek zorundasın, bu senin ödevin!” demenin kesinlikle hiçbir anlamı olmadığını anlamaktır. Çünkü eşiniz size “Kant’ı yeniden oku: ‘Birini sadece buyruk gereği sevmek kimsenin yapabileceği bir şey değildir’;³ *istiyorum* diye birini sevemem, *mecbur olduğum* için hiç sevemem; *sevmek ödevi* saçmalaktır...” diyebilir.

Sevgi bir erdemdir, bir ödev değil. Bu iki saptama, bir saptamaya ve bir probleme yol açar.

Saptama, eğer sevgi bir ödev olmaksızın bir erdemse, bu, Kant’a karşı olarak da,⁴ *erdem* ve ödevin iki farklı şey, hatta birbirinden bağımsız iki şey olduğunu doğruladığıdır. Benim *Büyük Ödevler Risalesi* değil de *Büyük Erdemler Risalesi* yazmış olmam bir tesadüf değildir. Ödev, Kant’ın söylediği gibi zorun-

3 *Critique de la raison pratique*, I, bölüm III, AK, V, 83, Pléiade, cilt II, s. 709 (*Pratik Akılın Eleştirisi*, çev. Füsün Akatlı, Gertrude Durusoy, Ioanna Kuçuradı, Ülker Gökberk, Türkiye Felsefe Kurumu, 1999, 176 s.).

4 Bkz. örneğin *La religion dans les limites de la simple raison*, I, Genel tespit, AK, VI, 47, Pléiade, cilt III, s. 63. Ayrıca bkz. s. 34’teki not (AK, VI, 23) (*Saf Akılın Sınırları Dâhilinde Din*, çev. Suat Başer Çağlan, Literatür Yayınları, 2012, 248 s.).

luluğun, komutun, “buyruğun” tarafındayken (dolayısıyla birey için riayet etmenin ya da itaatın tarafındayken), erdem daha ziyade gücün, yetkinliğin, olumlamanın tarafındadır. Uçlaştırırsak: Ödev bir zorlamadır; erdem bir özgürlük. Ödevin aşıldığı sonucuna çok hızlı varmayalım! Erdem galip geldiğinde, yalnızca onun tarafından aşılır. Dolayısıyla erdem olmadığında –yani çoğunlukla– kendini dayatmaya devam eder. (Bir sevgi etiği olan) Yeni Ahit, (Yasa ahlakı olan) *Eski*’yi tamamlar ama onu ortadan kaldırmaz.⁵ Ateistler için de aynı oranda geçerlidir. Yalnızca bir bilge ahlaktan vazgeçebilir. Yalnızca bir deli bunu isteyebilir.

Problem ise şu: sevgi bir ödev değilse, buyrulamıyorsa, İncil’in “*Komşunu kendin gibi seveceksin*” buyruğunun anlamı ne olabilir? Nasıl tuhaf bir sapmayla İncil bize buyrulamayan bir şeyi, sevgiyi buyurabilir? Kitaplarımdan herhangi birini okumuş olanlar ve dolayısıyla benim ateist olduğumu bilenler, İncil’in benim problemim olmaması gerektiği sonucuna varabilirler. Onlara, ateist olmanın insanı zekâdan yoksun kılmadığı ve en azından anlamak istediğim yanıtını vereceğim. Medeniyetimizin kurucu metinlerinden biri söz konusu olduğunda bu özellikle önemlidir. İster inançlı, ister ateist, ister agnostik olun ve inananlar hangi dinden olursa olsun, *Kutsal Metinler*’in, *Eski* ve Yeni Ahit’in, medeniyetimizin kurucu metinleri olduğunu teslim etmek gerekir. Bunları anlamaktan nasıl vazgeçeriz? Hıristiyan olan (bu durumda, pietist değilse de çok sofu bir Lutherci olan)⁶ Kant için mesele çok önemlidir. Onun deyişiyle “Kutsal İncil” nasıl bize bir duyguyu, bu durumda buyrulamayan sevgiyi buyurur?

5 Etik ve ahlak nosyonları ile ilgili olarak ve bunlar arasında yaptığım ayrımlarla ilgili olarak bkz. “Morale ou ethique” başlıklı makalem, *Valeur et vérité*, PUF, 1994, s. 183-205. Ayrıca bkz. *Dictionnaire philosophique*’imin “Etik” ve “Ahlak” maddeleri.

6 Kant’ın pietizmle ilişkisi ile ilgili olarak bkz. *La Religion dans les limites de la simple raison*, IV, 2, AK, VI, 184-185 (Pléiade, cilt III, s. 221-222) (*Saf Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, çev. Suat Başer Çağlan, Literatür Yayınları, 2012, 248 s.) ve *Le Conflit des facultés*, I, 1, AK, VII, 54-60 (Pléiade, cilt III, s. 860-868).

Ahlak sevgi taklididir

Kant'ın yanıtı, sevgi ve ahlak, sevgi ve diğer erdemler arasındaki diyelim, ilişkiler hakkında bana son derece aydınlatıcı görünüyor. Elbette İsa bize ancak buyurulabilir bir şeyi, bir başka deyişle bir duyguyu değil, bir edimi buyurabilir, diye açıklar kaba hatlarıyla. Kant'ın “pratik sevgi”⁷ dediği şeydir bu. *Praxis* Yunanca da eylem anlamına gelir. İsa'nın bize buyurduğu şey, eylemdir ve mümkünse aşkla diye açıklar Kant: “Tanrı'yı sevmek bu anlamda şu demektir: Buyruklarını *seve seve* yerine getirmek; komşuyu sevmek: Ona karşı ödevlerini *seve seve* yerine getirmek.”⁸ Bununla birlikte, güçlüğün yerini değiştirmek dışında bir şey yapmaz bu. “Bir şeyi seve seve yapmayı buyuran bir buyruk kendi içinde çelişkilidir”⁹ gözleminde bulunur Kant. Dolayısıyla bu niyete *sahip olmaktan* çok buna *yönelmek* söz konusudur.¹⁰ Bu anlamda sevgi bir gereklilikten çok bir idealdir. Kutsal Yazılar neden ona bir buyruk biçimini verir? Çünkü elbette sevmek değil ama bu ideale (komşu sevgisi) uymak ve bu sadece bize bağlı olduğuna göre, yapabildiğimizde bu idealin varsaydığına, yapamadığımızda ise talep ettiğine uygun bir şekilde davranmak bizim ödevimizdir. Sevgi ancak ideal olarak bir yasa gücüne sahiptir; ama bu ideal, erişilmez de olsa bizi zorlar:

“Dolayısıyla bu tüm yasaların yasası, Incil'in tüm ahlaki buyrukları gibi; azizlik ideali olarak, sürekli ama sonsuz bir ilerlemeyle yaklaşılmaya ve yakalamaya yöneleceğimiz prototip oluşturmakla birlikte hiçbir insanın ulaşamayacağı ahlaki amacı tüm kusursuzluğuyla ortaya koyar.”¹¹

Sevmek? Buyrulamaz bu. Oysa eylemek buyrulabilir. Dolayısıyla var olmadığında dahi buyuran, sevgidir – bu, idealin pa-

7 *Critique de la raison pratique*, I, bölüm III, “Des mobiles de la raison pure pratique” (AK, V, 83, Pléiade, cilt II, s. 709). Ayrıca bkz. *Fondements de la métaphysique des mœurs*, AK, IV, 399 (Pléiade, cilt II, s. 258).

8 A.g.e., AK, V, 83, çev. L. Ferry ve H. Wismann, Pléiade, cilt II, s. 709.

9 A.g.e.

10 A.g.e.

11 A.g.e.

radoksudur. Bu, İncil'in özüdür ama saflığından arındırılmıştır. Sevgi ya da azizlik idealden başka bir şey değildir. Yalnızca eylem bize bağlıdır. Yalnızca o bize buyrulabilir. Dolayısıyla İsa'nın ya da ahlakın bizden istediği eylemdir: Seviliyorsa *sevgiyle* ya da sevgi yoksa *severmiş gibi* eylemek. İkinci seçeneğin kesinlikle daha sık karşılaşılan seçenek olduğunu görmeyen var mı? Ancak sevgi olmadığında ahlaka ihtiyaç duyarız; bu nedenle ona aşırı derecede ihtiyaç duyarız – buyrulamayan ama buyuran bizdeki bu ideale (sevgi) uygun olarak davranmak için. Bu, fiili duygu olarak değil ama ideal olarak, edimlerimizde onlara kılavuzluk etmesi gereken ya da onlara gerçekten kılavuzluk eden sevgiyi taklit etmektir. Ahlak bir sevgi taklididir: *Severmiş gibi* yapmak söz konusudur. Elbette sevgi daha iyidir: Hepimiz için en iyisi, sevmek ve sevgiyle eylemektir. Sevgi olduğunda evet böyledir. Peki ya sevgi yoksa? Olmadığında? O halde bize seviyormuşuz *gibi* davranmak kalır! Bu noktada ahlak devreye girer: Sevgi olmadığında, ancak yokluğuyla –değer denen şey budur– kendini fark ettirdiğinde.

Çok klasik bir erdem örneğini ele alalım: cömertlik. Bu, bağışlama erdemidir. İnsan sevdiğinde verir: Sevginin cömertlik olduğu söylenir. Peki. Ama sevgiyle verildiğinde, bu cömertlik değil, sevgidir. Noel'de çocuklarımızı hediyelere boğduğumuzda, hiçbirimiz “Ne kadar da cömertim!” demeyiz. “Onları ne çok seviyorum!” deriz, muhtemelen “Ne kadar aptalım!” deriz ama kesinlikle “Ne kadar cömertim!” demeyiz. İnsan sevdiğinde verir; ama sevgiyle verdiğinde, bu cömertlik değil, sevgidir. Bu, cömertliğin çok aydınlatıcı ve çok şey isteyen bir tanımına varır: Cömertlik, insanın sevmediklerine vermesinden ibaret olan erdemdir.

Bu, ahlaki erdem olarak cömertlikte tatmin edici olmayı ama ayrıca onun yüceliğini ve nadirliğini yeterince gösterir. Sevgiyle vermek daha mı iyidir? Kuşkusuz. Ama bu, tanım gereği, ancak sevgi varsa mümkündür – yani, kendimizi kandırmayalım, pek sık mümkün olmaz.

Uçlaştırırsak, sevgi olduğunda, ahlakı artık dert etmek gerekmez: Artık zorunluluk, ödev, Kant'ın dediği gibi “zorlama”

yoktur;¹² sevgi yeterlidir ve daha iyidir. Örneğin çocuklarımı küçüklüklerinde beslemenin ödevim olduğunu daima bildim. Ama doğdukları günden beri bir gün olsun bunu ödev olarak yapmadım. Herkes gibi onları sevgiyle besledim ve bu onlar için olduğu gibi benim için de daha iyidir. Mesela bebeğini emzirmek üzere olan genç bir kadınla sohbet ettiğinizi hayal edin. Ona şunu soruyor olun: “Hanımefendi, neden bu çocuğu besliyorsunuz?” Size “Ahlaki nedenlerle besliyorum; bunun benim ödevim olduğunu düşünüyorum!” cevabını verse ne tepki vereceğinizi düşünün. “Zavallı anne, zavallı çocuk!” dersiniz içinizden. Ama bunun olma ihtimali pek yoktur. Hakikat, büyük olasılıkla onu sevgiyle besliyor olmasıdır. Kadın için ne mutlu. Çocuk için de öyle.

“Zorla yapılan, sevgiyle yapılmaz” der Kant.¹³ Terside doğrudur: Sevgiyle yapılan, zorla yapılmaz. İşte böylece sevgi ahlaktan kurtulur, onu ortadan kaldırarak değil, İncil’in formülüne dönecek olursak, onu bütünleyerek.¹⁴ Bunun için Kantçı ya da Hıristiyan olmaya gerek yok. Her ikisi de olmayan Nietzsche de bunu söyleyecektir: “Sevgiyle yapılan daima iyinin ve kötünün ötesinde gerçekleşir.”¹⁵ Aziz Augustinus’un tek bir cümlede özetleyeceği, Yeni Ahit’in ruhu buydu: “Sev ve istediğini yap!”¹⁶ Bu İsa’nın ruhudur; Tanrı ile birlikte veya onsuz, sevginin ruhudur ve bu bir özgürlük ruhudur: Sevgi yeterli olduğunda, artık ahlakı, ödevi, zorunluluğu dert etmenin gereği yoktur; yalnızca sevgiyle davranmak gerekir ve bu yeterlidir.

Evet, sevgi olduğunda... Ama kuşkusuz genellikle yoktur. Kendilerine karşı ahlaki her tür yükümlülükten, her tür buyruktan, ödevden tümüyle kurtulacak kadar sevdiğiniz kaç ki-

12 Mesela *Doctrine de la vertu*, AK, VI, 401 (Pléiade, cilt III, s. 684): “Her ödev zorlamadır, bir baskıdır.”

13 *Doctrine de la vertu*, AK, VI, 401 (Pléiade, cilt III, s. 684).

14 Matta İncili, V, 17. (“Ruhsal yasayı ya da peygamberleri ortadan kaldırmaya geldiğimi sanmayınız. Ortadan kaldırmaya değil, ancak bütünlemeye geldim.”)

15 *Par-delà le bien et le mal*, aforizma 153, çev. G. Bianquis, yeni baskı 10/18, 1973 (*İyinin ve Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam, Say Yayınları, 2011, 224 s.).

16 *Traité sur la Première Epître de Saint Jean*, VII, 8.

şi vardır? Çocuğu olanlar için, çocuklar vardır, özellikle küçük olduklarında, bu gerçekten basit tek durumdur. Daha yaşlı olanlar için, çocuklarınızın çocukları var belki...

Başka kim var? Eşiniz? Bu çok daha karmaşık! İkili ilişkilerde sevginin her zaman yetmediği, ahlakın kendi haklarına, bizim ise kendi ödevlerimize kavuştuğumuz hızla görülecektir. Ebeveynleriniz? Orada da nadiren sevgi yeterli gelir. Çoğumuz için, ebeveynlerimizi sevsek de, ahlakın kimi zaman sevginin yetersizliklerini tamamlaması iyidir: Onlara yardım edebilmek, destek olabilmek, eşlik edebilmek için yapılanlar pek çok kez ödev gereği de yapılır. En iyi iki üç arkadaşınız? Evet, bu da olabilir. Arkadaşlıkta vefakâr olmak bir ödevdir, der Kant.¹⁷ Hiç şüphesiz haklıdır ama en yakın arkadaşlara, en yakın çevreye karşı ödev gereği değil sevgiyle vefakâr olunur.

Sayacak olursak: çocuklarınız ya da torunlarınız, muhtemelen eşiniz, ebeveynleriniz, en iyi iki üç arkadaşınız, kısacası yakınlarınız, en çok sevdiğiniz... Ne etti? Beş kişi? On kişi? Gönlü geniş olanlar için yirmi kişi? Geriye sevmediğimiz ya da ancak ahlak gereği kendilerine kötülük yapmayacak ve kimi zaman biraz iyilik yapacak kadar az sevdiğimiz altı buçuk milyardan çok insan kalıyor.

Sevgi mevcut olduğunda, ahlakın yerini tutmakta ya da ondan ayrı durmaktadır. Ama genellikle sevgi yoktur; severmiş gibi davranmamızı buyuran ahlak burada devreye girer. Ahlak bir sevgi taklididir, demiştim. Bu şu anlama geliyor, o veya bu durumda ancak sevme yetersizliğimiz ölçüsünde ahlaka ihtiyaç duyarız. Sevgiyi severiz; ama sevmek, yakınlarımız dışında bilmediğimiz bir şeydir. Bizi ahlaka mahkûm eden, budur.

İdeal olan, sevmek ve sevgiyle eylemektir. Ama sevgi, bizden çok şey istemek olur. Öyle ki, sevginin olmadığı her durumda –yani daha sık karşılaşılan durumda– bizi seviyormuş gibi davranmaya itmesi için ahlakı bulduk (böyle dedim ama ahlak, bir buluştan çok, sözcüğün neredeyse Darwinci anlamında bir seleksiyonun sonucudur).

17 *Fodements de la métaphysique des mœurs*, II, AK, IV, 408 (Pléiade, cilt II, s. 268).

Bu bakımdan ahlak, ebeveyn sevgisi gibi bir seçilme avantajıdır. Paleolitik Çağ'da yeni doğan birinin hayatta kalması, bir çocuğun kendi başının çaresine bakabilecek yaşa varması için seneler boyunca ve günün her anında eşsiz bir dikkatin üzerinde olması gerekiyordu. Bu dikkat, bir anne babanın sevgisinden gelenden daha etkili bir şekilde nasıl elde edilebilir? Bunun altında en ufak bir erkekçilik yoktur. Ebeveynlerin çocuklarını daha fazla sevdiği bir insan grubunun genlerini aktarma şansı daha yüksekken, ebeveyn sevgisinin olmadığı bir insan grubu bir vadede yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ebeveyn sevgisinin (diğer türler içinde olduğu gibi) insan türü içinde genleşmeye yönelmesi için doğal seleksiyon bundan fazlasını talep etmez. Ahlakta da pek farklı değildir: Üyeleri, en azından grup içinde, egoizmin ve şiddetin kör egemenliğini engellemek için birkaç kural koyan bir insan grubunun genlerini aktarma, dolayısıyla büyüme ve gelişme şansı daha fazla olacaktır. Ahlakın yayılması (ahlakın olmadığı bir kültür bilinmiyor) ve aktarılması (büyük olasılıkla genlerden çok eğitim yoluyla) için bu yeterlidir. Bu iki seçilme avantajının –sevgi, ahlak– ötekinin çıkarlarının dikkate alınmasıyla aynı doğrultuda olduğunu görmeyen var mı? Önce sevginin mevcut olması (birçok hayvan türünde tanık olunmuştur), çok muhtemeldir. Bunun normalde daha uzağa –kendini feda etmeye kadar– gitmesi, tecrübeyle sabittir. Aile dışına çıkıldığında, bunun yetmediği de aynı şekilde bilinmektedir. Dolayısıyla ahlakın, özgeciliği, erimini kısaltmakla (ahlak, daha fazla sayıda türdeşimiz karşısında sevgiden azını talep eder) birlikte ailenin ötesine yayararak, bayrağı devralması gerekir. Sevginin yön, ahlakın ise yol gösterdiğini söyleyebiliriz.

Böylece sevgi ahlak için ideal düzenleyici vazifesi görür: neredeyse hiçbir zaman öyle olmadığını pekâlâ bilerek, *gibi* yapmak söz konusudur! Ahlakı iyi duygulardan ayıran hemen hemen budur. Aziz Augustinus, “Erdemin en iyi ve en kısa tanımı şudur: Sevginin buyruğu”¹⁸ dediğinde haklıydı. Ama sevginin istisnalar hariç ancak dolaylı bir şekilde buyurduğunu eklemek

18 *Cité de Dieu*, XV, 22.

gerekir: (Duygulanım olarak) yönetmekten çok (ideal olarak) hüküm sürer. Erdemi azizlikten ayıran budur: *Olmadığında da-hi* sevgiye boyun eğmek söz konusudur.

Cömertlik örneğini yeniden ele alalım. En iyisi sevmek ve sevgiyle vermektir. Ama sevgi olmadığında, der bize ahlak, sevmediklerine vermen gerekir. Ahlakı erdem, bağışlama erdemi, cömertlik burada ortaya çıkar. Sevgiyle veremediğinde, seviyormuş gibi davran: Sevmediklerine ver! Sevmediğinde, en azından öyleymiş gibi yap: En azından cömert ol!

Tüze ve nezaket ahlak taklitleridir

“Ama bunu siz söylediniz,” diyerek bana itiraz edebilirsiniz: “Sevmediklerim yaklaşık altı buçuk milyar kadar. Herkese verirsem bana ne kalacak?” Hiç... Durum ilginç bir hal alıyor. İdeal olan sevmektir; ama sevgi istemek bizden çok şey istemektir. Ahlak bize kaba hatlarıyla şöyle der: Sevemediğinde, severmiş gibi davran, en azından ahlaklı ol, en azından cömert ol, sevmediklerine ver. Evet. Ama ahlak da bizden çok şey istemektir! Sevmediklerime vermek? Söz konusu olamaz! Ya da belki bir kısıntı verilebilir! Sevmek, bilmiyorum. Cömert olmak, istemiyorum.

Ne yapmalı? Sevemediğimde, *gibi* yapmayı deniyorum: En azından ahlaklı olmayı, en azından cömert olmayı deniyorum. Ama ahlaklı olmadığımında, cömert olmadığımında? Yine *gibi* yapıyorum. Tüze ve nezaket denen şey bu. Hegel’in dediği gibi, nesnel ilişkiler için tüze; öznel ya da öznel arası ilişkiler için nezaket.

Bu, ilk ikisine göre daha az şey isteyen ve daha erişilebilir bir üçüncü düzey gibidir. En iyisi sevmek ve sevgiyle vermektir. Bunu yapamadığında, en azından cömert ol: Sevmediklerine ver. Cömert olmadığında ise, vergini öde ve titizlikle ötekini mülküne saygı göster. Oh! Rahatladım! Nihayet yapabildiğim bir şey! Sevmek, bilmiyorum. Vermek, istemiyorum. Ama vergilerimi ödemek ve ötekini mülküne saygı göstermek, açık ki bunları yapabilirim. Georges Brassens’in şu sözlerine katıla-

bilecek çok kişi vardır: “Kimseyi öldürmedim, kimseye tecavüz de etmedim; bir süredir de artık bir şey çalmıyorum.” Vergilerimizi ödemek konusuna gelince, muhtemel yaptırımlardan çekinme, –erdem buna yetmiyorsa– genellikle bunun bizim yararımıza olduğuna ikna olmamızı sağlıyor.

Bir başka yelpazede nezaket için de aynı şey geçerli. En iyisi sevmek ve sevgiyle davranmaktır. Sevgiyle davranmadığında, en azından cömertçe davran. Eğer bu da fazlaysa, ahlaklı olmuyorsan, cömert olamıyorsan en azından nazik ol! Yine rahatladım! Sevmek, bilmiyorum; vermek, istemiyorum; ama nazik olmak, bunu kesinlikle yapabilirim!

Ahlak, yokluğunda sevgiyi taklit eder. Nezaket ve tüze, bulunmadığında ya da yetersiz geldiğinde ahlakı taklit eder. Böylece erdemliymişiz gibi davranırız. Bunlar da yine seçilme avantajlarıdır: Üyelerine –ilk başta ne kadar gelişmemiş olsa da– bir dizi nezaket ve düzenleme kuralına uymayı dayatan bir insan grubu, şiddeti sınırlamak ve egoizmi azaltmak için yalnızca sevgiye ve ahlaka bel bağlayacak bir insan grubuna kıyasla daha fazla genlerini aktarma şansına sahip olacaktır. Bu şekilde tüze ve nezaket, hem daha az şey isteyen (bu, toplumsal olarak talep edilen bir minimumdur) hem de (topluluk kendine, ayıplama ya da yaptırım yoluyla bunlara uyulmasını dayatacak araçlar sağladığında) daha etkili bir şekilde ahlakla aynı doğrultuda hareket etmektedir.

Birkaç örnek. İstmeden bir koridorda bir yabancıya çarpıyorsunuz. Ona “Affedersiniz!” diyorsunuz. Ona saygı duymuş gibi yapıyorsunuz. Saygı ahlaki bir erdemdir (diğerinin onurunu dikkate almaktır). Ama bir koridorda birine çarptığınızda, bunu pek problem haline getirmersiniz; büyük ihtimalle saygı ya da onur meselesini kendinize sormazsınız. Sadece ebeveynleriniz tarafından iyi yetiştirilmişsiniz, medeni bir toplumda yaşıyorsunuz, bir hödük olarak görülme endişe ediyorsunuz... Bu, katıksız bir nezaketle “Affedersiniz!” demenize yeter. Bir erdemden ziyade bir reflekstir bu, bir ödevden ziyade bir şartlanmadır, ama (taklit yoluyla) ahlakla ilgili bir yanı vardır. Ötekine saygı gösterir gibi yapıyorsunuz: Nazıksınız.

O da size karşılık veriyor: “Rica ederim, önemli değil!” O da sizi başışlar gibi yapıyor. Başışlama ahlaki bir erdemdir (affetme erdemidir). Ama orada kendine sizi başışlama ya da başışlamama sorusunu sormuyor. İyi bir eğitim yetiyor. Sadece nezaket gereği, size “Rica ederim, önemli değil!” diyor. Bu, başışlama taklidir.

Bir bardasınız. Garsondan bir kahve istiyorsunuz. İlave ediyorsunuz: “Lütfen!” Ona sayđı gösteriyorsunuz (ona bir makine gibi değil, bir insan gibi muamele ediyorsunuz) ve çok haklısınız. Garson size kahveyi getiriyor. “Teşekkür” ediyorsunuz: Ona minnet gösteriyorsunuz. Bu sayđıyı ve minneti hissediyor musunuz meselesine gelince, bu ayrı bir hikâye! Kuşkusuz bu olabilir, mesela garson o veya bu nedenle (çok genç ya da çok yaşlı ya da çok yorgun ya da çok çekici ya da çok becerikli... olduğu için) dikkatinizi çekmişse ya da sempatinizi kazanmışsa... Ama genellikle böyle olmaz. Mesele bile olmaz. Sayđının ya da horgörünün, minnetin ya da nankörlüğün berisindedir: Naziksizdir. Böylesi bir durumda kendinize sitem etseniz hata yapmış olurdunuz (bize her kahve getirildiğinde minnet duyacak olsak, yaşam gerçekten güç olurdu!) ama buna kanaarak da hata yapmış olurdunuz. Sayđı ve minnet ahlaki erdemlerdir. Ama toplumsal yaşamda sizden bu kadarı istenmez: Nezaket, sayđı ya da minnet duyuyormuş gibi –erdemliymişsiniz gibi– davranmanıza yeter.

Ahlak, sevgi taklidir. Tüze ve nezaket ahlak taklidir. Bu onları hor görmek ya da onlardan vazgeçmek istemek için bir neden değildir. Herkesin yasa ve nezaket kurallarına titizlikle uyduğu bir toplum, dışarıdan bakıldığında, neredeyse kusursuz bir toplum olacaktır. Kimse yasayı ihlal etmediği için mahkemelere, polise, cezaevlerine artık ihtiyaç olmayacaktır. Ulusun bütçesi için kayda değer tasarruflar! Şiddet genellikle ya hukukun ya nezaketin ya da daha sıklıkla ikisinin birlikte ihlal edilmesini gerektirdiği için, artık şiddet olmayacaktır. Ne büyük rahatlık! Ne büyük huzur! İdeal toplumun uzağında olunmayacaktır. Ama Blaise Pascal açık görüşlü bir şekilde size şunu gösterecektir: “Eğer orada kalırsanız”, dolayısıyla yasaya ve

görgü kurallarına saygı göstermekle yetinirseniz, “kaybolmaktan kurtulamayacaksınız”: “Namuslu adam olarak kaybolacaksınız”. Kuşkusuz sözcüğün hukuki anlamında ama daha az lanetlenmeyeceksiniz.¹⁹ Çünkü tüze ve nezaket açık ki asla kimseyi kurtarmamıştır. Ateist olarak şöyle ifade edeceğim: Toplum, dışarıdan bakıldığında hemen hemen kusursuz olacaktır ama yaşamın hiçbir değeri, hiçbir anlamı, hiçbir tadı olmayacaktır! Çünkü yaşama tat, anlam ya da değer veren tüze ve nezaket değildir.

İlk bölümü nezakete ayrılmış olan *Petit traité des grandes vertus* (Büyük Erdemler Risalesi, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, 2012, 400 s.) kitabım yayımlandığında, okurlar beni tebrik etmek için bana yazdılar ya da konferanslar ve imza günleri vesilesiyle beni görmeye geldiler: “Kitabınızda özellikle takdir ettiğim,” dedi bazıları (çoğu yaşlı insanlardı, doğru) “nezaketle başlamanızdı; bu gerçekten çok önemli!” Onlara “Doğru, nezaketle başlıyorum. Ama sevgiyle bitirdiğimi fark ettiniz mi? Bu çok daha önemli!” karşılığını veriyordum. Bu durumda, bana yaptıkları ve bir kompliman olarak gördükleri saptama, bu ilk bölümde, en kolaydan başlamak iyi bir pedagojik yöntem olduğundan erdemlerin en küçüğü olan nezaketle başladığımı açıkladığım ölçüde daha da şaşırtıcıydı. Oysa sevmek çok zordur; cesur, cömert ya da doğru olmak çok zordur; en azından nazik olmak kolaydır. *Petit traité*'nin, gerçekten de erdemlerin en küçüğü, henüz ahlaki olmayan (pisliğin biri de nazik olabilir) nezaketle başlayan ve erdemlerin en büyüğü, daha o noktada artık ahlaki olmayan (kuşkusuz sevmek ahlaka aykırı olduğundan değil, ama burada sevgi bizi ahlaktan bağışık bıraktığından: “Sev ve istediğini yap”) sevgiyle biten planı böyle açıklanabilir. En kolaydan en zora, en yaygından daha nadir olana,

19 Uygulama alanını değiştirerek, olağanüstü *Trois discours sur la condition des grands*'ın birkaç formülü ele alınmaktadır, s. 368 b. (Aksi belirtilmedikçe, Pascal'a ilişkin referanslarım Lafuma (Œuvres Complètes baskısına gönderme yapmaktadır, Seuil, 1963, kol. “L'Integrale”). *Pensées* (Düşünceler, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Say Yayınları, 2011, 104 s.) ile ilgili olarak, ilk rakam Lafuma edisyonununki, ikincisi Brunschvicg'inkidir; diğer metinlerle ilgili olarak, a ve b harfleri her sayfanın iki sütununu ayırmaya olanak vermektedir.)

taklidin taklidinden (nezaket, sevgiyi taklit eden ahlaki taklit eder) yalnızca kendini taklit eden nihai modele (sevgi sevgiyi taklit eder: bkz. Spinoza, Freud, Simone Weil) gitmek. Bir kitapta yapılabileceği kadarıyla, sevgi taklidinden gerçek sevgiye gitmek.

Gibi yapmaya ne zaman son verilir?

Akla bir soru geliyor: “Ahlak sevgi taklidiyse (ahlaklı davranmak, sever gibi davranmaktır) ve tûze ve nezaket ahlak taklidiyse (nazik ya da dürüst olmak, sözcüğün hukuki anlamında, erdemliymiş gibi davranmaktır) ne zaman taklit yapmaya son verilir? Ne zaman *gibi* yapmaya son verilir? İki yanıt vardır: Gerçekten sevgiyle hareket edildiğinde, *gibi* yapmaya yukarıdan son verilir, benim azizlik anları dediğim şeydir bu, ya da tûze ve nezaket dahi reddedildiğinde *gibi* yapmaya aşağıdan son verilir, barbarlık anları dediğim şey de budur.

Aziz olmadığımızı itirazında bulunulabilir... Seve seve kabul ediyorum. Ama çocuklarımızla, özellikle de küçük olduklarında, hepimizin azizlik anları oluyor. Onları kendimizden bile çok seviyoruz, çıkarlarımızı kendimizinkinin önünde tutuyoruz, onlar için canımızı vermeye hazırız... Koşulsuz ve ölçsüz sevgi: azizlik anı.

Barbar da değiliz. Ebeveynlerimiz ve öğretmenlerimiz, tûze ve ahlaki tümüyle unutmaya tehlikesiyle karşı karşıya gele-meyecek kadar iyi eğittiler bizi. Yine de kimi koşullarda barbarlık anlarımız olabilir. Bir şoför kalabalık bir yolda sizi sollayıp önünüze geçiyor ya da bulduğunuz park yerine park etmeye çalışıyor. Onu pataklamak üzere arabanızdan iniyorsunuz. Hukukun bunu yasakladığını biliyorsunuz: Ama hukuktan ve nezaketten bile vazgeçtiniz. Yalnızca öfke, şiddet, kin var: barbarlık anı.

Azizlik ve barbarlık birer istisna, hatta sınır durumlar. Gerçek yaşamımızın neredeyse tamamı bu ikisi arasında geçer. Sevginin yettiği azizlik anında ya da hukuk ve nezaketin artık yetmediği barbarlık anında olmadığımızda, numaralarla (iki-

yüzlülük) ya da daha sıklıkla (kimseyi kandırmaya çalışmadığımızda) *gerçek gibi* olanlarla yaşarız: Ahlaklıymışız gibi yaparız, görgü kuralları ve yasallık denen şey budur; seviyor gibi yaparız, ahlak denen şey budur. Bu sevgiden daha az mı iyidir? Kuşkusuz. Ama barbarlıktan çok daha iyidir! Tüze ve nezaket asla kimseyi kurtarmamıştır. Suçluluk ve kabalık ise hiç kurtarmamıştır.

Tüm ahlaki erdemlerin bir bakıma neden sevgiye benzediği anlaşılmaktadır: Çünkü yokluğunda onu taklit etmektedirler, çünkü (eğitim yoluyla) ondan gelmektedirler ya da (taklit, sadakat ya da minnet yoluyla) ona yönelmektedirler. “İkiyüzlülük, ahlaksızlığın erdeme gösterdiği saygıdır,” der La Rochefoucauld.²⁰ Ben de, erdemlerimiz, olmadığı yerde sevgiye, tüze ve nezaket ise, yetmediğinde ahlaka gösterdiğimiz saygıdır, diyeceğim. Pascal, *Düşünceler*'de bunu güçlü bir şekilde ifade etmiştir: “İnsanın büyüklüğü, dünyevi zevklere olan eğiliminden dahi, hayranlık verici bir yasa çıkarabilmiş ve onu bir sevgi tablosu yapabilmiş olmasıdır.”²¹ Bu yalnızca bir aldatmadır²² kuşkusuz ama yine de çirliçiplak kinden yeğdir. Sevgi, tüze ve nezaketten yeğdir. Uygarlık, barbarlıktan iyidir.

Üç sevgi

Sevgi, ama hangi sevgi? Bu uzun giriş bölümünün en başından beri, ondan sanki sözcük tek anlamlıymış gibi tekil bahsediyorum. Oysa durum böyle değildir. Çocuklarımı seviyorum, âşık olduğum kadını ya da erkeği seviyorum: Açık ki aynı sevgi değil bu. Ebeveynlerimi seviyorum, arkadaşlarımı seviyorum: Aynı sözcük ama aynı duygu değil. İktidarı, parayı, zaferi sevebilirim. İnanıyorsam Tanrı'yı sevebilirim ya da seviyorsam Tanrı'ya inanabilirim. Şarabı ve birayı, istirdiyeyi ve kaz ciğerini severim; ülkemi, müziği, felsefeyi, adaleti, özgürlüğü severim;

20 *Maximes*, 218 (*Özdeyişler*, çev. Yaşar Nabi Nayır, Varlık Yayınları, 1992, 135 s.).

21 *Pensées*, fr. 118-402. Ayrıca bkz. 106-403, 210-451 ve 211-453.

22 *Pensées*, 210-451.